

Wrocław, 21.03.2025 r.

dr hab. Martyna Pryszmont, prof. UWr

Pracowania Metodologii Badań nad Edukacją

Zakład Edukacji Dorosłych i Studiów Kulturowych

Instytut Pedagogiki

Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Jakuba Niewińskiego pt. „Wrażliwość międzykulturowa uczniów i studentów z Polski i Ukrainy na różnych etapach edukacji w Polsce” napisanej pod kierunkiem Pani Promotor dr hab. Ewy Pasterniak-Kobyleckiej prof. UZ.

Przedłożona do recenzji praca doktorska jest interesującym studium poświęconym wrażliwości międzykulturowej uczniów i studentów z Polski i z Ukrainy będących na różnych etapach edukacji. Ujęta w pracy kategoria „wrażliwości międzykulturowej” obejmuje wiele istotnych aspektów, które rysują współczesny humanizm młodych pokoleń. Podjęta problematyka jest nie tylko ważna i aktualna, lecz przede wszystkim stanowi konieczny dyskurs akademicki. Pan Jakub Niewiński przekonująco uzasadnił wybór tej tematyki odnosząc się zarówno do kontekstu społeczno-kulturowego, jak i edukacyjnego. Badania te wymagają szczególnej wrażliwości na różnice międzykulturowe oraz refleksyjnego podejścia, które cechowało perspektywę metodologiczną, badawczą i analityczną Autora dysertacji.

W dalszej części swojej recenzji odniosę się do poszczególnych rozdziałów pracy omawiając przedstawione w nich ujęcia teoretyczne, zaproponowane i zrealizowane rozwiązania metodologiczne, a także wyniki i wnioski z badań własnych Autora.

Część teoretyczna pracy składa się z dwóch rozdziałów, które podejmują tematykę wrażliwości międzykulturowej, kluczowej w kontekście relacji edukacyjnej między Polską a Ukrainą, zwłaszcza po inwazji Rosji na Ukrainę. Rozdział 1 to teoretyczne wprowadzenie do tematyki podejmowanej w dysertacji doktorskiej. Autor wyjaśnia podstawowe pojęcia oraz koncepcje związane z pedagogiką międzykulturową i etnopedagogiką. Akcentuje przy tym znaczenie interdyscyplinarności w badaniach nad wrażliwością międzykulturową. Omawia różnice między pojęciami wielokulturowości, międzykulturowości i transkulturowości jako znaczących w zrozumieniu procesu budowania wrażliwości międzykulturowej w edukacji. Podkreślenie globalizacji i jej wpływu na komunikację międzykulturową oraz analiza filozofii dialogu w kontekście międzykulturowym pokazuje, jak ważne jest zrozumienie i rozwijanie wrażliwości w relacjach międzykulturowych. To podejście teoretyczne stanowi podstawę dla dalszej analizy wrażliwości międzykulturowej uczniów i studentów, szczególnie w kontekście polsko-ukraińskich relacji edukacyjnych.

Rozdział II jest bardziej praktyczny i opisuje polską rzeczywistość edukacyjną po 24 lutego 2022 roku, czyli po rozpoczęciu inwazji rosyjskiej na Ukrainę. Autor skupia się na wyzwaniach związanych z nauką języka polskiego przez ukraińskie dzieci oraz komunikacji międzykulturowej w szkołach. Takie ujęcie ukazuje bariery językowe, które mogą wpływać na integrację oraz postrzeganie różnic kulturowych. Pan Jakub Niewiński zwraca uwagę na rolę asystentów międzykulturowych w szkołach, którzy mają wspierać uczniów z Ukrainy i pomagać im w budowaniu wrażliwości międzykulturowej. Opisane strategie MEN oraz działania na rzecz integracji uczniów i młodzieży z obu

krajów pokazują, jak edukacja stara się promować wielokulturowość i wrażliwość międzykulturową jako część strategii długoterminowej.

Oba rozdziały ilustrują istotny wkład w zrozumienie procesu kształtowania wrażliwości międzykulturowej w polskim systemie edukacyjnym, szczególnie w kontekście uczniów i studentów z Ukrainy. Teoretyczne podstawy z rozdziałów dają solidne ramy do analizy, natomiast rozdział II przedstawia konkretne wyzwania i działania podejmowane w praktyce edukacyjnej w Polsce, które mają na celu rozwijanie kompetencji międzykulturowych i wspieranie uczniów w procesie integracji.

Część metodologiczna pracy rozpoczyna się od refleksji Autora, iż wrażliwość międzykulturowa, świadomość kulturowa, kompetencje międzykulturowe oraz komunikacja międzykulturowa to problemy wielokrotnie poruszane w literaturze naukowej (s. 154). Pan Jakub Niewiński zilustrował to już w części teoretycznej pracy poprzez liczne odniesienia do literatury przedmiotu dotyczącej wybranej problematyki. Rozważania metodologiczne rozpoczynają się od zarysowania badań jakościowych w perspektywie pedagogicznej. Myślę, że celne byłoby rozpoczęcie od ukazania paradygmatów w badaniach międzykulturowych, tj. włączenie do tej części podrozdziału 1.4. Autor przybliżył w nim bowiem wybrane paradygmaty w badaniach międzykulturowych, tj. pozytywistyczny, relatywistyczny, krytyczny, konstruktywistyczny oraz interpretacyjny. Przyjmuje przy tym, za Małgorzatą Kabat, iż „paradygmat zawiera plan badawczego postępowania decydujący zarówno o metodach badań, jak i o pozyskanym materiale podległym opracowaniu” (s. 38). Zatem, jest to dobre wprowadzenie do problematyki badawczej podjętej w pracy doktorskiej.

W rozważaniach na temat badań jakościowych Pan Jakub Niewiński dokonuje ich charakterystyki w oparciu o literaturę przedmiotu. Warto byłoby uzupełnić te treści o cechy praktyk badań międzykulturowych. Mają one bowiem swoją specyfikę wyróżniającą je jako badania, których kluczowym celem jest opis

doświadczenia i rozumienia świata przez osoby z różnych kultur (por. Assumpta Aneas, Paz Sandín 2009; Kwiatkowska 2014; Pilarska 2015; Pilarska 2018; Nikitorowicz, Młynarczuk-Sokołowska, Namiotko 2019; Geertz 1973).

Zarówno przedmiot, cele, jak i problemy badawcze zostały poprawnie sformułowane. Szczególnie należy docenić zrealizowane przez Autora cele praktyczne (s. 157), które uwypuklają praktyczne walory pracy badawczej, a także dopełniają istotę wrażliwości międzykulturowej. Stanowiła ona nie tylko przedmiot zainteresowania Autora, lecz opisywała również najważniejszy rys Jego poznawczej i badawczej perspektywy. W przypadku wyróżnionych problemów badawczych, zastanowiło mnie pytanie nr 2: „Na ile stereotypy mogą wpływać na życie osób objętych badaniami”? Po pierwsze, pytanie sugeruje mierzenie wpływu, które nie było w polu zainteresowań Badacza. Po drugie, wiele w tym temacie odpowiedziano już w naukowej literaturze przedmiotu. Być może nieco inny sens miałyby pytanie: Jakie znaczenie badania nadają stereotypom społecznym?

Metodą badawczą wybraną przez Pana Jakuba Niewińskiego jest wywiad, co uważam za adekwatną i celną decyzję Autora. W opisach dotyczących metody i techniki badawczej Autor odwołuje się do różnej literatury przedmiotu. Świadczy to o jego odczytaniu i dobrym przygotowaniu. Zdarza się jednak, iż czytelnik nieco się gubi w gąszczu różnych definicji i ujęć wywiadu (s. 159-166). Być może prostszym rozwiązaniem byłoby przyjęcie jednej nazwy wybranego wywiadu, tj. zamiast swobodny ukierunkowany, swobodny, częściowo ustrukturyzowany itp. – jakościowy wywiad badawczy (por. Kvale 2004), który wydaje się spełniać wszystkie warunki zrealizowanych badań. Zresztą Pan Jakub Niewiński odwołuje się wielokrotnie do S. Kvale. Uzupełnieniem tej części pracy byłyby także opis metody/techniki/narzędzia analizy wywiadów. Treści te co prawda znalazły się w podrozdziale 3.5 „Charakterystyka grypy osób objętych badaniami oraz organizacja badań”, niemniej analiza danych jest częścią

i następstwem dobranej metody badań, a nie konsekwencją wyboru osób do badań. W tym miejscu warto było także nieco więcej opowiedzieć o zastosowanym narzędziu wykorzystanym do analizy danych, tj. programie MAXQDA, a także otrzymanych w jego wyniku kodach i podkodach.

Pan Jakub Niewiński zastosował celowy dobór próby badawczej z wykorzystaniem techniki kuli śnieżnej, co uważam za zasadne, biorąc także pod uwagę inne aktywności badawcze i praktyczne podejmowane przez Autora. Z uwagi na przyjęte jakościowe podejście badawcze, określenie „respondent” zastąpiłabym „badanym” lub „podmiotem badań”. Przy tej okazji chciałabym dopytać, w jakim języku prowadzone były badania z badanymi Ukraińskiego pochodzenia? Jak i przez kogo były one transkrybowane? Rozdział 3.5 zawiera wiele niezbędnych i kluczowych dla organizacji badań informacji, niemniej dotyczą one różnych kwestii, tj. metody, techniki, narzędzia badawczego (w tym odnoszących się do etapu gromadzenia danych, jak również ich analizy i interpretacji), osób badanych i przebiegu i specyfiki badań. Za niezwykle cenny uważam podrozdział o etyce badań z udziałem młodych osób. Świadczy on o dojrzałości, świadomości metodologicznej Pana Jakuba Niewińskiego, jak również jego refleksyjności w procesie badawczym. Podczas lektury pracy, zastanawiałam się także, jakie znaczenie mają zrealizowane spotkania z badanymi, a także przygotowana dysertacja, zarówno w rozwoju poznawczym, ale również społecznym i emocjonalnym Autora?

Reasumując, w części metodologicznej Autor przedstawił najważniejsze i niezbędne informacje na temat organizacji i przebiegu procesu badawczego. Wykazał się wiedzą, umiejętnościami i warsztatem metodologicznym, które umożliwiły Mu przeprowadzenie interesujących badań w zróżnicowanych środowiskach społecznych. Myślę, że transparentność tej części pracy udoskonaliłoby uporządkowanie treści (szczególnie w podrozdziałach 3.4 i 3.5) zgodnie z następującą strukturą: paradygmat badań, orientacja metodologiczna

i typ badań, metoda/technika gromadzenia, analizy i interpretacji danych, środowisko, osoby badane i ich dobór, przebieg badań, etyka badań.

W rozdziale IV pt. „Analiza i interpretacja wyników badań” Pan Jakub Niewiński przedstawia wyniki i wnioski z przeprowadzonych wywiadów badawczych. Autor charakteryzuje i omawia przedmiot swoich badań, tj. wrażliwość międzykulturową uczniów i studentów z Polski i Ukrainy. Początkowo zastanawiałam się, czy istniała potrzeba różnicowania otrzymanych wyników na Polaków i Ukraińców. Oczywiście, taki zabieg wymagałby nieco innego ujęcia celów i problemów badawczych. Jednak po zapoznaniu się z lekturą pracy przekonałam się, że przedstawione przez Autora ujęcie jest słuszne i adekwatne wobec tematu pracy doktorskiej. Skupia się ono bowiem na opisanu wrażliwości młodych ludzi, bez dzielenia ich pod względem pochodzenia, języka, kultury i statusu społecznego. Takie podejście stanowi ważny walor badań międzykulturowych, które tym samym integrują poszukując dialogu, zamiast podkreślania różnic i wprowadzania podziałów między badanymi.

Całość tego rozdziału obejmuje rekonstrukcję doświadczeń uczniów i studentów związanych z wrażliwością międzykulturową z Polski i Ukrainy. Autor poddał analizie rozumienie młodych ludzi dotyczące różnic kulturowych i tym samym elementy kształtujące wrażliwość międzykulturową oraz sposoby ich manifestowania. Zgodnie z przyjętymi problemami badawczymi, Pan Jakub Niewiński skoncentrował się na następujących obszarach: postrzeganie Innego, siebie, własnego państwa i kraju sąsiada; stereotypów wpływających na życie młodych osób; podobieństw i różnic dotyczących patriotyzmu w obydwu krajach; tolerancji, zaufania, wiary, roli języków narodowych oraz innych języków wykorzystywanych w komunikacji międzykulturowej; praktyk kulinarnych i żywieniowych w kontekście różnic kulturowych; postrzegania polskiej i ukraińskiej szkoły wyższej uczelni, nauczycieli oraz osób znaczących. Szczególnie interesujący wydaje się wątek dotyczący praktyk kulinarnych

w kontekście różnic kulturowych wraz z szczegółowo ukazanymi wątkami dotyczącymi: polskich i ukraińskich smaków, jedzenia i napojów jako ważnej części materialnej, tożsamości grupowej i w kontekście konsumpcji alkoholu. Uważam, że to wartościowy wybór łączący się z *food studies*, który podkreśla interdyscyplinarność badań międzykulturowych.

Rozważania Autora w tym rozdziale koncentrują się na zacytowaniu i przedstawieniu najważniejszych wypowiedzi badanych oraz ich interpretację. Refleksje badanych reprezentują podjętą problematykę badawczą. Są one kompletne, adekwatnie dobrane do omawianych przez Autora obszarów i wysycają odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze. Walorem analizy i interpretacji tych wypowiedzi jest odwoływanie się przez Pana Jakuba Niewińskiego do bogatej literatury przedmiotu, co pogłębia i uwydatnia formułowane wnioski. W świetle literatury przedmiotu są one spójne z częścią teoretyczną i merytorycznie wiążą się z istotą podjętej tematyki. Ciekawym sposobem ukazania interpretacji Autora jest także stosowane pogrubienie wybranych zdań w cytowanych wypowiedziach badanych. Zwracają one uwagę na kwestie, które chciał uwypuklić Autor dysertacji. Wnioski z badań ukazują Autora jako otwartego, wrażliwego badacza jakościowego i jednocześnie świadomego ważności podjęto studium.

Kolejny rozdział pracy pt. „Dobre praktyki, rekomendacje i kierunki przyszłych badań” stanowi propozycję możliwych działań w pracy z wrażliwością międzykulturową młodzieży i studentów. Sformułowane przez Autora rekomendacje na podstawie przeprowadzonych wywiadów i analizy dokumentów pozwalają zrozumieć różnice kulturowe i tym samym pomagają zidentyfikować potrzeby Polaków i Ukraińców. Bez wątplenia mogą mieć one pozytywny wpływ na integrację społeczną, a także opracowanie strategii promującą integrację uczniów i studentów różnych narodowości. W tym sensie mogą one także pomóc zapobiegać konfliktom wynikającym z niezrozumienia różnic kulturowych. Co

ważne, uwrażliwiają one na funkcjonujące stereotypy społeczne i uprzedzenia. Owe rekomendacje mogą także wspierać rozwój kompetencji międzykulturowych, zarówno wśród młodych osób, jak i ich nauczycieli i opiekunów. Mam nadzieję, że zarówno badania, jak i rekomendacje przyczynią się do wzbogacenia programów edukacyjnych tak, aby lepiej odpowiadały one potrzebom różnych grup kulturowych. Bez wątpienia, Polska staje się coraz bardziej wielokulturowym społeczeństwem. Badania i rekomendacje przygotowane przez Pana Jakuba Niewińskiego mogą pomóc w tworzeniu środowiska szkolnego i akademickiego, które wspiera wielokulturowość i różnorodność.

Od strony językowej i formalnej recenzowana dysertacja doktorska może zostać bardzo dobrze oceniona. Napisana została bardzo dobrym językiem, co sprawia, iż jest ona łatwa w odbiorze i interesująca. W pracy pojawia się minimalna ilość usterek (edycyjne, stylistyczne). Myślę także, że Autor mógłby zrezygnować z pisania w trzeciej na rzecz pierwszej osoby. Za takim rozwiązaniem przemawia przyjęty przez Niego paradygmat badawczy wraz z orientacją jakościową. Ich cechą jest uczestnictwo w światach badanych oraz refleksyjne i intersubiektywne opisywanie doświadczeń badanych, także w oparciu o własne rozumienie ich przeżyć.

Konkluzja

Zgodnie z aktualnie obowiązującymi aktami prawnymi, rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę kandydata do stopnia naukowego w danej dyscyplinie naukowej. Przedłożona do recenzji dysertacja autorstwa Pana Jakuba Niewińskiego w pełni odpowiada tym kryteriom i spełnia warunki określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz.U. z 2023 r., poz. 742). Jest wyrazem zapoznania się przez Autora z bogatą

literaturą przedmiotu, dobrej znajomości podejmowanej problematyki, opanowania warsztatu metodologicznego i badawczego, samodzielności myślowej i refleksji zarówno nad myślą innych autorów, osób badanych, jak i nad własnym działaniem badawczym. Wskazane przeze mnie w recenzji uwagi i sugestie mogą posłużyć Autorowi na etapie przygotowania dysertacji doktorskiej do publikacji.

Wymienione walory stanowią podstawę do sformułowania wniosku o dopuszczenie Pana Jakuba Niewińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony. Dlatego też zgłaszam Radzie Dyscypliny Naukowej Pedagogika w Uniwersytecie Zielonogórskim wniosek o dopuszczenie Pana Jakuba Niewińskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Nie ulega też dla mnie wątpliwości, że praca powinna zostać opublikowana.

Bibliografia:

M. Assumpta Aneas & María Paz Sandín (2009), Intercultural and Cross-Cultural Communication Research: Some Reflections about Culture and Qualitative Methods, "FORUM: QUALITATIVE SOCIAL RESEARCH", Volume 10, No. 1, Art. 51.

C. Geertz (1973), The interpretation of Cultures. Selected essays, Basic Books, Inc., Publishers, New York.

A. Kwiatkowska (2014), Problemy metodologiczne w badaniach międzykulturowych i kulturowych, „Psychologia Społeczna”, tom 9 1 (28), 8–27.

S. Kvale (2004), *InterViews*. Wprowadzenie do jakościowego wywiadu badawczego, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok.

J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namiotko (2019), *Przestrzenie międzykulturowe w badaniach i praktyce edukacyjnej*, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok.

J. Pilarska (2018), *Metodologie indygeniczne w kontekście badań wrażliwych kulturowo*, DOI: 10.23734/mcs.2018.1.143.158.

J. Pilarska (2015), *Perspektywa indygeniczna w badaniach środowisk zróżnicowanych kulturowo – ku metodologicznej wrażliwości kulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne”, Tom XXV.